Prof. Sakari Melander
14.10.2022

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Asia: **Hallituksen esitys (HE) 87/2022 vp** eduskunnalle kaikkien henkilöiden suojelemiseksi tahdonvaltaiselta katoamiselta tehdyn kansainvälisen yleissopimuksen hyväksymiseksi ja voimaansaattamiseksi sekä laiksi rikoslain 11 luvun muuttamisesta

Yleistä

Esityksessä ehdotetaan, että eduskunta hyväksyisi kaikkien henkilöiden suojelemiseksi tahdonvastaiselta katomaiselta New Yorkissa 20.12.2006 tehdyn kansainvälisen yleissopimuksen (jäljempänä yleissopimus) sekä lain sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaasaattamisesta. Lisäksi esityksessä ehdotetaan rikoslakiin (39/1889) lisättäväksi tahdonvastaisen katoamisen toteuttamista koskeva säännös (ehdotettu rikoslain 11 luvun 4 c §) sekä tiettyjä muita lähinnä teknisluonteisia muutoksia.

Lausuntonani esitän kunnioittavasti seuraavan.

Yleistä yleissopimuksesta ja sen tavoitteista

Yleissopimuksen tavoitteena on estää tahdonvastaisia katoamisia, torjua tahdonvastaisen katoamisen rikoksen rankaisemattomuutta ja auttaa katoamistapausten selvittämisessä (ks. myös HE, s. 5). Tahdonvastainen katoaminen on ollut kansainvälisessä rikosoikeudessa tunnustettu rikos jo pitkään. Usein katsotaan, että se määriteltiin ensimmäistä kertaa rikokseksi ihmisyyttä vastaan vuonna 1994 laaditussa interamerikkalaisessa asiaa koskevassa yleissopimuksessa (Inter-

American Convention on the Forced Disappearance of Persons, II artikla). Toisaalta on myös todettu, että tahdonvastaisia katoamisia toteutettiin jo Natsi-Saksassa ja Nürnbergin tribunaalin käytännössä katsottiin henkilön syyllistyneen sotarikokseen, kun kysymys oli tahdonvastaisesta katoamisesta (Gerhard Werle – Florian Jessberger, Principles of International Criminal Law. 3rd Ed. Oxford University Press, 2014, s. 380). Selvänä voidaan sinänsä pitää yleissopimuksen johdannossa mainitun mukaisesti, että tahdonvastainen katoaminen on tekona varsin vakava. Tästä luonnollisesti kertoo jo se, että tahdonvastainen katoaminen ymmärretään nykyisin säännönmukaisesti kansainvälisessä oikeudessa määritellyksi rikokseksi ja usein myös edellä mainitun mukaisesti rikokseksi ihmisyyttä vastaan. Toisen henkilön tahdonvastaisen katoamisen aiheuttaminen myös tekona loukkaa keskeisesti perustuslain (731/1999) 7 §:ssä tarkoitettua henkilökohtaista vapautta ja koskemattomuutta sekä 9 §:ssä tarkoitettua liikkumisvapautta.

Yleissopimuksen keskeisimpänä sisältönä voidaan pitää (ks. myös HE, s. 15) tahdonvastaista katoamista koskevaa kriminalisointivelvoitetta ja sopimuksen 2 artiklan sisältämää tahdonvastaisen katoamisen määritelmää, josta 4 artiklan kriminalisointivelvoite saa asiallisen sisältönsä. Kysymyksessä on ensimmäinen soveltamisalaltaan yleinen asiaa koskeva kansainvälinen velvoite. Kansainvälisen rikostuomioistuimen ICC:n Rooman perussäännön 7 artiklan 1 kappaleen i kohta sisältää tahdonvastaista katoamista koskevan velvoitteen, jossa tahdonvastainen katoaminen määritellään perussäännössä tarkoitetuksi rikokseksi ihmisyyttä vastaan. Tahdonvastainen katoaminen määritellään perussäännön 7 artiklan 2 kappaleen i kohdassa. Tahdonvastaisen katoaminen määritteleminen rikokseksi ihmisyyttä vastaan ICC:n perussäännössä sinänsä ilmentää sitä nykyisin vakiintuneena pidettävää lähtökohtaa, jonka mukaan tahdonvastaista katoamista pidetään kansainvälisessä rikosoikeudessa vakavana ja sellaista moitittavuutta ilmentävänä tekona, joka perustelee asiaa koskevien rikosoikeudellisten toimenpiteiden kansainvälistä ulottuvuutta ja laajuutta. Samat lähtökohdat ovat asiaa koskevan yleissopimuksen taustalla. Sopimuksen merkitystä korostaa myös se, että se esityksessä (s. 1) mainituin tavoin on yksi YK:n yhdeksästä keskeisestä ihmisoikeussopimuksesta.

Edellä esitetyn perusteella yleissopimusta ja sen tavoitteita voidaan pitää hyväksyttävinä. Edellä mainituin perustein myös sopimuksen ratifiointia voidaan pitää perusteltuna.

Ehdotettu tahdonvastaisen katoamisen toteuttamista koskeva rikossäännös

Esityksessä ehdotetaan, että rikoslain 11 luvun 4 c §:ään lisättäisiin tahdonvastaisen katoamisen toteuttamista koskeva rikossäännös. Säännöksen mukaan tuomittaisiin se, joka valtion edustajana tai sen luvalla, tuella tai suostumuksella pidättämällä, vangitsemalla, kaappaamalla tai muulla tavoin riistää toiselta liikkumisvapauden tai eristää toisen tämän ympäristöstä, kiistää vapaudenriiston jälkeen sen tapahtumisen taikka salaa vapaudenriiston kohteeksi joutuneen olinpaikan tai sen, mitä hänelle on tapahtunut, ja aiheuttaa menettelyllään vapaudenriiston kohteeksi joutuneen jäämisen vaille oikeussuojaa. Tahdonvastaisen katoamisen toteuttamisesta voitaisiin tuomita vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

Ehdotetulla säännöksellä toteutettaisiin yleissopimuksen 4 artiklan kriminalisointivelvoite, jonka mukaan osapuolten on toteutettava tarvittavat toimet varmistaakseen, että tahdonvastainen katoaminen on niiden rikosoikeuden mukaan rangaistava teko. Tahdonvastainen katoaminen taas määritellään yleissopimuksen 2 artiklassa.

Yleissopimuksen 2 artiklan kriminalisointivelvoitteen perusteella on selvää, että yleissopimuksessa tarkoitetun tahdonvastaisen katoamisen toteuttamisen tulee olla kansallisesti rangaistavaa. Esityksessä ehdotetaan, että asiasta säädettäisiin nimenomaisessa tahdonvastaisen katoamisen toteuttamista koskevassa rikoslain 11 luvun 4 c §:ssä. Toinen vaihtoehto olisi ollut katsoa, että yleissopimuksen 4 artiklassa asetettu kriminalisointivelvoite tulee toteutetuksi ja katetuksi rikoslain voimassa olevilla säännöksillä. Esityksessä (s. 16) todetun mukaisesti yleissopimuksen 26 artiklassa tarkoitetun komitean yleissopimuksen 29 artiklan perusteella antamissa sopimukseen sitoutuneiden maiden yleissopimuksen velvoitteiden täyttämistä koskevissa kommenteissa on katsottu, että sopimuspuolen voimassa oleva rikosoikeudellinen sääntely ei välttämättä tai lähtökohtaisesti ole sopimuksen kriminalisointivelvoitteen kannalta riittävää ja komitea on suositellut tahdonvastaista katoamista koskevan erilliskriminalisoinnin säätämistä (ks. esityksessäkin mainitut esim. CED/C/BEL/CO/1, 12 kappale, CED/C/EPC/CO/1, 10 kappale ja CED/C/DEU/CO/1, 8 kappale).

Asiaa koskevaa erilliskriminalisointia voidaan ensinnäkin perustella tahdonvastaisen katoamisen toteuttamisen vakavuudella (ks. myös esim. CED/C/DEU/CO/1, 8 kappale). Toiseksi tahdonvastaisen katoamisen toteuttamisessa on kysymys soveltamisalaltaan rikoslain voimassa olevista asiaan liittyvistä soveltamisalaltaan yleisistä kriminalisoinneista poikkeavasta velvoitteesta. Esimerkiksi rikoslain 25 luvun 1 §:ssä tarkoitettu vapaudenriisto on henkilölliseltä soveltamisalaltaan yleinen, kun taas yleissopimuksen 2 artiklan määritelmän mukaan tahdonvastaisen katoamisen tekijänä tulevat kysymykseen valtion edustajat tai valtion luvalla, tuella tai suostumuksella toimivat henkilöt tai henkilöryhmät. Tahdonvastaisen katoamisen toteuttamista voidaan muutenkin esityksessä omaksutun näkemyksen mukaisesti pitää siinä määrin rikoslain 25 luvun 1 §:ssä tarkoitetusta vapaudenriistosta poikkeavana tekona, että vapaudenriistoa koskevan säännöksen muuttaminen esimerkiksi siten, että tahdonvastaisen katoamisen toteuttamisesta säädettäisiin vapaudenriiston eräänlaisena erityistilanteena säännöksen 2 momentissa, ei voida pitää perusteltuna vaan perustellumpaa nähdäkseni on tahdonvastaisen katoamisen toteuttamista koskevan erillissäännöksen säätäminen.

Tahdonvastaisen katoamisen toteuttamista koskeva säännös ehdotetaan sijoitettavaksi sotarikoksia ja rikoksia ihmisyyttä vastaan koskevaan rikoslain 11 lukuun, luvun 4 c §:ksi. Asiaa perustellaan esityksessä (s. 17) sillä, että tahdonvastaisen katoamisen toteuttamisessa on lähtökohtaisesti kysymys henkilön useiden perusoikeuksien loukkaamisesta, minkä vuoksi sitä voidaan useissa tilanteissa pitää ihmisyyttä vastaan kohdistuviin rikoksiin rinnastuvana. Lisäksi on huomattava, että tahdonvastaista katoamista koskeva kriminalisointivelvoite sisältyy YK:n asiaa koskevaan yleissopimukseen, jota kuuluu YK:n keskeisiin ihmisoikeussopimuksiin. Yleissopimuksen 5 artiklassa todetaan, että tahdonvastaisten katoamisten laajamittainen tai järjestelmällinen toteuttaminen on rikos ihmisyyttä vastaan, mikä ilmentää mainitun rikoksen vakavuutta ja luonnetta kansainvälisenä rikoksena. Samoin on huomattava, että esimerkiksi ICC:n perussäännön 7 artiklassa tahdonvastainen katoaminen määritellään tarkoitetuksi rikokseksi ihmisyyttä vastaan (7 artiklan 1 kappaleen i kohta). Tahdonvastaisen katoamisen toteuttamista koskevan nimenomaisen rangaistussäännöksen sisällyttämistä rikoslain 11 lukuun voidaan näin nähdäkseni pitää perusteltuna ja luontevana ratkaisuna.

Rikossäännökset on muotoiltava perustuslain (731/1999) 8 §:ssä tarkoitetun rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellyttämällä täsmällisyydellä. Tämä koskee niin kansalliseen lainvalmisteluun pohjautuvia, EU:n rikosoikeudelliseen yhteistyöhön pohjautuvia kuin kansainvälisiin yleissopimuksiin sisältyviin velvoitteisiin pohjautuvia rikossäännöksiä. Eduskunnan

perustuslakivaliokunnan vakiintuneessa lausuntokäytännössä perustuslain 8 §:ssä tarkoitetun rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ydinsisältö on muotoiltu seuraavasti: rikoksen tunnusmerkistö on ilmaistava riittävällä täsmällisyydellä siten, että säännöksen sanamuodon perusteella on ennakoitavissa, onko jokin toiminta tai laiminlyönti rangaistavaa (ks. esim. PeVL 12/2021 vp, 57 kohta, PeVL 1/2021 vp, 5 kohta, PeVL 20/2018 vp, s. 2, PeVL 10/2016 vp ja PeVL 56/2014 vp, s. 2/II sekä niissä viitatut lausunnot).

Ehdotettu tahdonvastaisen katoamisen toteuttamista koskeva rikossäännös vaikuttaa nähdäkseni suhteellisen hyvin täyttävän rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen rikossääntelyn täsmällisyydelle asettamat vaatimukset. Huomiota voidaan kuitenkin kiinnittää siihen, että säännöksessä käytettyä valtion edustajan käsitettä ei säännöksessä tarkemmin määritellä. Käsite on keskeinen säännöksen henkilöllisen soveltamisalan kannalta, koska säännöksen tekijäpiiri on rajattu valtion edustajaan tai valtion edustajan luvalla, tuella tai suostumuksella toimivaan. Valtion ja valtion edustajan käsite on näin merkityksellinen säännöksen henkilöllisen soveltamisalan kannalta kaikissa tilanteissa, koska tekijän tulee olla joko valtion edustaja tai valtion taikka valtion edustajan luvalla, tuella tai suostumuksella toimiva.

Säännöstä koskevien säännöskohtaisten perustelujen (s. 53) mukaan valtion edustajana voisi ensinnäkin olla rikoslain 40 luvun 11 §:n 1 kohdassa tarkoitettu virkamies. Koska yleissopimuksessa valtion edustajan käsitettä ei ole määritelty, esityksen perustelujen (s. 53) mukaan ilmaisu ”valtion edustaja” voisi kattaa myös muita henkilöitä, mikäli heidän voitaisiin katsoa edustavan valtiota. Tältä osin merkityksellinen on tunnusmerkistön henkilöllisen soveltamisalan laajentaminen koskemaan valtion edustajan luvalla, tuella tai suostumuksella toimivia tahoja. Toisaalta on myös huomattava, että tunnusmerkistössä (ja yleissopimuksessa) tarkoitettu valtion edustaja voi olla muu kuin rikoslain 40 luvun 11 §:n 1 kohdassa tarkoitettu virkamies. Lienee esimerkiksi mahdollista, että tahdonvastaisen katoamisen toteuttamisesta vastaava taho on valtiojohtoon kuuluva henkilö, jonka toimeksiannosta tahdonvastainen katoaminen toteutetaan. Ei liene epäselvyyttä, että tällaista tahoa pidettäisiin säännöksessä tarkoitettuna valtion edustajana, vaikka hän ei välttämättä ole rikoslain 40 luvun 11 §:n 1 kohdassa tarkoitettu virkamies. Lisäksi lienee mahdollista, että tahdonvastaisen katoamisen toteuttajana on henkilö, joka ei ole virkasuhteessa valtioon vaan on valtioon työsuhteessa. Tällaisenkin henkilön voidaan nähdäkseni katsoa olevan valtion edustaja, koska henkilön voidaan katsoa edustavan valtiota. Toisaalta on myös huomattava, että rikoslain 40 luvun 11 §:n 1 kohdassa tarkoitettu virkamiehen määritelmä on ehdotetun tahdonvastaisen katoamisen toteuttavista koskevan säännöksen tarkoituksen ja ajatellun soveltamisalan kannalta suhteellisen laaja. Mainitussa lainkohdassa virkamieheksi määritellään muun ohessa Kuntien takauskeskukseen virka- tai siihen rinnastettavassa palvelussuhteessa oleva, joka ei virkatehtävissään tyypillisesti toteuta vapaudenmenetykseen liittyviä toimenpiteitä.

Ehdotetun säännöksen henkilöllistä soveltamisalaa arvioitaessa huomiota voidaan kiinnittää myös rikoslain 11 luvun 9 a §:ssä tarkoitettuun kidutusta koskevaan säännökseen. Mainitun säännöksen henkilöllinen soveltamisala on sen 1 momentissa rajattu virkamieheen, mutta säännöksen 4 momentin mukaan säännöksen virkamiestä koskevia säännöksiä sovelletaan myös julkista luottamustehtävää hoitavaan henkilöön ja julkista valtaa käyttävään henkilöön sekä viraltapanoseuraamusta lukuun ottamatta julkisyhteisön työntekijään ja ulkomaiseen virkamieheen. Tarkoituksena on tältä osin ollut mahdollistaa rikosoikeudellinen vastuu virkamieheen rinnastettavien muiden virallisessa asemassa toimivien suhteen (HE 76/2009 vp, s. 30–31 ja 34; ks. myös LaVM 15/2009 vp, s. 2–3). Omaksuttu sääntelymalli liittyy myös ns. kidutusyleissopimuksen (SopS 60/1989) velvoitteiden toteuttamiseen (ks. tästä HE 76/2009 vp, s. 30/II). Eduskunnan

lakivaliokunta on kidutusta koskevaa säännöstä arvioidessaan kiinnittänyt huomiota siihen, että säännöksen henkilöllinen soveltamisala eli tekijäpiiri määritellään riittävän laajaksi säännöksen tarkoitus huomioon ottaen (LaVM 15/2009 vp, s. 3). Tuolta osin kysymys oli julkista valtaa käyttävien asemasta ja siitä, että julkista valtaa käyttävät tuli ymmärtää laajasti. Lienee syytä myös nyt ehdotettavan säännöksen henkilöllisen soveltamisalan suhteen korostaa sitä, että henkilöllistä soveltamisalaa on tulkittava ehdotetun tahdonvastaisen katoamisen toteuttamista koskevan säännöksen tarkoitus huomioon ottaen, minkä vuoksi käsitettä ”valtion edustaja” ei tule tulkita yksinomaan virkasuhteeseen rajautuen, mitä ei esityksessä ole tarkoitettukaan, koska valtion edustajan käsitettä ei ole yleissopimuksessa rajattu virkasuhteen perusteella (HE, s. 53). Aivan selvää ei nähdäkseni kuitenkaan ole, miten säännöksen henkilöllisen soveltamisalan on ajateltu määräytyvän, koska esityksen perustelujen (s. 53) mukaan mahdollista vaikuttaa olevan myös soveltamisalan ulottuvuuden tapauskohtainen arviointi tilanteessa, jossa viranomaisen tai valtion edustajan ja teon toteuttajan välinen kytkös muodostaa riittävän yhteyden valtiovallan ja tahdonvastaisen katoamisen toteuttamisen välillä. Kokonaisuutena arvioiden säännöksessä käytettyä ilmaisua ”valtion edustaja” voitaneen nähdäkseni kuitenkin pitää riittävän täsmällisenä, vaikka esimerkiksi kidutusta koskevassa säännöksessä henkilöllinen soveltamisala on rajattu eri tavoin. Merkitystä on annettava myös sille, että molempien säännösten taustalla olevissa kansainvälisissä velvoitteissa tekijäpiiri on rajattu eri tavoin.

Esityksessä ehdotetun rikoslain 11 luvun 4 c §:n mukaan tahdonvastaisen katoamisen toteuttamisen täyttävän teon on aiheutettava vapaudenriiston kohteeksi joutuneen jäämisen vaille oikeussuojaa. Ilmaisu ei välttämättä ole rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta arvioituna selkein mahdollinen. Säännöstä koskevien säännöskohtaisten perustelujen (s. 54) mukaan kysymys on siitä, että rikoksen kohteeksi joutunut tai kukaan mukaan ei voisi turvautua niihin oikeussuojakeinoihin tai häneen kohdistetun menettelyn selvittämistoimiin, joihin tavanomaisesti voidaan turvautua vapaudenmenetyksen tapahduttua ja sen kestäessä. Säännöstasolla käytettyä ilmaisua ”jäämisen ilman oikeussuojaa” ei voi pitää aivan tavanomaisena rikosoikeudellisessa säännöksessä käytettynä ilmaisuna, mutta yhdessä asiaa koskevan perustelulausuman kanssa tulkittuna sekä ehdotetun säännöksen tarkoitus ja soveltamiskonteksti huomioon ottaen ilmaisua on nähdäkseni pidettävä riittävän täsmällisenä.

Tahdonvastaisen katoamisen toteuttamisesta voitaisiin tuomita vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Mainitussa rangaistusasteikossa on kysymys asteikosta, jota rikoslaissa vakiintuneesti käytetään tiettyjen tekojen törkeiden tekomuotojen rangaistusasteikkona. Asteikko näin ilmentää, että kysymys on varsin vakavasta rikoksesta (ks. myös HE, s. 22). Ehdotetun säännöksen sisältämä rangaistusasteikko myös laajuudessaan mahdollistaa tunnusmerkistön kattamien tekojen erilaisen vakavuusasteen huomioon ottamisen (HE, s. 22 ja 54). Lisäksi on huomattava, että rangaistusasteikkonsa perusteella ehdotettu tahdonvastaisen katoamisen toteuttaminen ei rikoslain 11 luvun kokonaisuudessa olisi luvussa rangaistavaksi säädettyjen tekojen vakavimmasta päästä (ks. myös HE, s. 21). Tahdonvastaisen katoamisen toteuttamisen rangaistusasteikon oikeasuhtaisuuden arvioinnissa merkitystä onkin annettu (HE, s. 22) sille, että kyseinen säännös kattaa vain vapaudenriiston ja sen kiistämisen tai salaamisen sekä teolla toteutetun oikeussuojan toteutumisen estävän vaikutuksen, mutta vapaudenriiston aikana teon kohteeseen mahdollisesti toteutettavista muista teoista rangaistaisiin muiden tekoon mahdollisesti soveltuvien rikoslain säännösten mukaan. Kysymys voisi olla esimerkiksi pahoinpitelystä, ja tekijä tuomittaisiin näistä teoista yhteiseen rangaistukseen rikoslain 7 luvun säännösten mukaisesti. Edellä mainitut seikat huomioon ottaen tahdonvastaisen katoamisen toteuttamisen rangaistusasteikkoa on nähdäkseni pidettävä oikeasuhtaisena ja asianmukaisesti asetettuna.

Lieventävät ja raskauttavat asianhaarat

Yleissopimuksen 7(2) artikla sisältää lieventäviä (a kohta) ja raskauttavia (b kohta) asianhaaroja koskevan velvoitteen. Artiklan a kohdan mukaan lieventäviä asianhaaroja ovat muun muassa osallisen toiminta, joka tehokkaasti auttaa saamaan kadonneen henkilön takaisin elävänä tai mahdollistaa tahdonvastaisten katoamisten selvittämistä tai muiden tekoon syyllistyneiden tunnustamista. Artiklan b kohdan mukaan raskauttavia asianhaaroja sen sijaan ovat kadonneen henkilön menehtyminen sekä tahdonvastaisen katoamisen aiheuttaminen raskaana olevalle naiselle, alaikäiselle tai vammaiselle tai muuten erityisen haavoittuvalle henkilölle. Yleissopimuksen 26 artiklassa tarkoitettu komitea on täytäntöönpanoraportteja käsitellessään suositellut sekä lieventävien että raskauttavien asianhaarojen sisällyttämistä kansalliseen lainsäädäntöön (CED/C/LTU/CO/1, 16 kohta; ks. myös HE, s. 22). On kuitenkin huomattava, että yleissopimuksen 7(2) artiklan sanamuoto ei ole sopimuspuolia velvoittava, koska sen mukaan osapuolet ”voivat säätää” lieventävistä ja raskauttavista asianhaaroista.

Esityksessä (s. 22–23) omaksutun lähtökohdan mukaan artikla ei edellyttäisi nimenomaista sääntelyä lieventävistä tai raskauttavista asianhaaroista vaan artiklassa asetetut velvoitteet voitaisiin ottaa huomioon rangaistuksen mittaamista koskevan rikoslain 6 luvun 4 §:n yleissäännöksen sekä lieventämis- ja kohtuullistamisperusteita (rikoslain 6 luvun 6 ja 7 §) sekä koventamisperusteita (rikoslain 6 luvun 5 §) koskevilla säännöksillä. Lähtökohta on perusteltu, koska rangaistuksen mittaamista koskevaa rikoslain yleistä sääntelyä ei ole syytä muuttaa yksittäisen kansainvälisen rikosoikeudellisen velvoitteen täytäntöönpanon seurauksena. Ei myöskään olisi nähdäkseni tarkoituksenmukaista, että tahdonvastaisen katoamisen toteuttamisesta säädettäisiin lievä ja törkeä tekomuoto, koska kysymys on jo itsessään vakavasta teosta.

On lisäksi esityksessäkin (s. 23) mainituin tavoin huomattava, että yleissopimuksen 7(2)(b) artiklassa tarkoitetut kuolema tai teon kohdistuminen raskaana olevaan naiseen tai lapseen eivät ole rikoslain 6 luvun 5 §:ssä tarkoitettuja koventamisperusteita. Jos tahdonvastaisen katoamisen toteuttamisen aikana teon kohde menehtyisi, tekoon tulisivat sovellettavaksi rikoslain henkeen kohdistuvia rikoksia koskevat säännökset tahallisesta henkirikoksesta tai kuolemantuottamuksesta. Tällöin tekijä tuomittaisiin teoista yhteiseen rangaistukseen rikoslain 7 luvun mukaisesti. Jos taas teko kohdistetaan raskaana olevaan naiseen tai lapseen taikka muuten erityisen haavoittuvaan henkilöön, tällainen teko voidaan rangaistuksen mittaamista koskevan rikoslain 6 luvun 4 §:n yleissäännöksen mukaan arvottaa tavanomaista moitittavammaksi, mikä nähdäkseni toteuttaa riittävästi yleissopimuksessa tältä osin asetettua harkinnanvaraista velvoitetta. Lisäksi on huomattava, että HE:ssä 7/2021 vp on ehdotettu rikoksen tekemisen uhrin sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta säätämistä rangaistuksen koventamisperusteeksi.

Lainkäyttövalta ja tahdonvastaisen katoamisen toteuttamisen säätäminen kansainväliseksi rikokseksi

Kuten esityksen perusteluissa (s. 24) todetaan, Suomen rikosoikeuden soveltamisalaa koskevan rikoslain 1 luvun Suomalaiseen tai Suomeen laskeutuvaan alukseen liittyvää rikosta koskeva 2 § on soveltamisalaltaan hieman kapeampi kuin mitä rikosoikeudelliset kansainväliset velvoitteet alukseen kohdistuvan rikoksen suhteen tosiasiallisesti edellyttävät. Kansainväliset velvoitteet

usein edellyttävät, että sopimusvaltio käyttää siinä määriteltyjen rikosten suhteen lainkäyttövaltaansa, kun rikos on tehty sopimusvaltion alaisuuteen rekisteröidyllä aluksella tai ilma-aluksella. Rikoslain 1 luvun 2 § ei kata kaikkia suomalaiseen alukseen kohdistuvia tilanteita. Esimerkkinä on lainvalmisteluasiakirjoissa usein mainittu ulkomailla satama- tai lentokenttähenkilökuntaan kuuluvan toteuttama rikos suomalaisella aluksella (HE 32/2003 vp, s. 24/II, HE 34/2004 vp, s. 69–70, HE 282/2010 vp, s. 64/I, HE 122/2011 vp, s. 65/II, HE 100/2019 vp, s. 17 ja HE 232/2020 vp, s. 28–29; ks. myös HE, s. 24). Aiemmissa lainvalmisteluyhteyksissä Suomen rikosoikeuden soveltamisalaa koskevaa poikkeamaa kansainvälisten velvoitteiden edellyttämistä vaatimuksista on pidetty vähämerkityksisenä (HE 32/2003 vp, s. 24/II, HE 34/2004 vp, s. 69–70, HE 282/2010 vp, s. 64/I, HE 122/2011 vp, s. 65/II, HE 100/2019 vp, s. 17 ja HE 232/2020 vp, s. 28–29) ja asiaa arvioidaan vastaavasti myös käsillä olevassa esityksessä (HE, s. 24). Nähdäkseni aiemmin ja myös nyt käsillä olevassa esityksessä toteutettu asiaa koskeva arviointi on asianmukaista ja kysymys on sellaisesta käytännön kannalta vähämerkityksisestä tai erittäin vähämerkityksisestä poikkeamasta Suomea sitovien kansainvälisten rikosoikeudellisten velvoitteiden lainkäyttövaltaa koskevista vaatimuksista, jonka perusteella ei ole aihetta muuttaa rikoslain 1 luvun 2 §:n sääntelyä.

Esityksessä kuitenkin ehdotetaan, että tahdonvastaisen katoamisen toteuttaminen säädettäisiin rikoslain 1 luvun 7 §:ssä tarkoitetuksi niin sanotuksi kansainväliseksi rikokseksi, josta voidaan rangaista Suomessa tekopaikan lainsäädännöstä riippumatta. Tämä toteutettaisiin rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta annettu asetusta (627/1996) muuttamalla. Ehdotettu muutos johtuu ensinnäkin edellä mainitusta vähäisestä soveltamisalapoikkeuksesta suhteessa suomalaiseen alukseen. Toiseksi rikoslain 1 luvun 6 § saattaa olla hieman suppeampi kuin mitä yleissopimuksen 9(1)(c) artikla edellyttää, koska on tulkinnanvaraista, täyttääkö rikoslain 1 luvun 6 §:n sisältämä kaksoisrangaistavuuden vaatimus yleissopimuksen 9(1)(c) artiklassa tarkoitetun lainkäyttövallan asianmukaisuutta koskevan edellytyksen (ks. HE, s. 24–25). Kolmanneksi yleissopimuksen 9(2) artiklan sisältämää niin sanottua luovuta tai tuomitse -periaatetta ei pystyttäisi voimassa olevan rikoslain 1 luvun sääntelyn vuoksi kaikissa tilanteissa täysimääräisesti noudattamaan. Näin on esityksen perustelujen (s. 26) mukaan esimerkiksi silloin, jos rikoksesta epäilty on Suomen kansalainen, jota ei voida tuomita puuttuvan kaksoisrangaistavuuden vuoksi, kun teko on tehty toisessa valtiossa, tai jos rikoslain 1 luvun 8 §:n mukaisessa tilanteessa luovuttamista pyytää valtio, jonka alueella rikosta ei ole tehty.

On huomattava, että yleissopimuksen 9 artiklan sanamuodosta ei käy ilmi, onko sopimuksen alaan kuuluviin rikoksiin sovellettava niin sanottua universaaliperiaatetta eli tuleeko ne säätää kansainvälisiksi rikoksiksi. Tällainen tilanne on tosin kansainvälisissä yleissopimuksissa melko tavallinen (ks. HE 1/1996 vp, s. 22/II ja HE, s. 26). Suomessa on rikoslain 1 luvun säännöksiä säädettäessä katsottu, että edellä mainittujen kaltaisten sopimusvelvoitteiden täyttäminen voi Suomessa edellyttää, että sopimuksessa tarkoitetut rikokset säädetään kansainvälisiksi rikoksiksi (HE 1/1996 vp, s. 23/I ja HE, s. 26). Sinänsä voidaan kuitenkin huomauttaa, että rikosten säätämistä kansainvälisiksi rikoksiksi eli universaaliperiaatteen soveltamista ei tulisi soveltaa perusteettomasti tai liian laajasti, koska tällöin Suomen rikosoikeudellinen toimivalta voidaan ulottaa tekoihin, jotka lähtökohtaisesti kuuluvat toisen valtion rikosoikeudellisen lainkäyttövallan alaisuuteen ja kysymys olisi eräässä mielessä tämän valtion suvereniteettiin puuttumisesta. Lähtökohtana voidaan näin pitää, että universaaliperiaatetta sovelletaan vain silloin kuin kansainväliset velvoitteet sitä edellyttävät. Tässä tapauksessa kysymys on kuitenkin nähdäkseni hallituksen esityksessä esitetyn arvion mukaisesti tilanteesta, jossa kansainvälinen sopimus ei nimenomaisesti edellytä siinä tarkoitettujen rikosten säätämistä kansainvälisiksi rikoksiksi mutta jossa sopimuksessa asetettujen velvoitteiden toteuttaminen sitä tosiasiallisesti muu rikoslain 1 luvun sääntely huomioon

ottaen edellyttää. Esityksessä omaksuttu sääntelymalli vastaa näin Suomessa vakiintuneesti noudatettua universaaliperiaatetta koskevaa sääntelymallia ja on nähdäkseni näin asianmukainen.

Helsingissä 14.10.2022

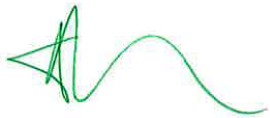

Sakari Melander
Rikosoikeuden professori